

„Bűn és bűnhődés” - két törvényen kívül ember sorsa a 10. századi Izlandon

„...vádolom Hámund fia Gunnart elsőként való, jogtalan támadással. Vádolom őt, hogy elsőként és jogtalanul rátámadt Otkell fia Þorgeirre, és testében rést ütve, halálos sebet ejtve rajta, megölte őt.¹ Követelem, hogy ezért kítaszíttassék, váljon bujdosóvá, senki ne táplálja, útját senki elő ne mozdítsa, senki tanáccsal ne segítse, és senki be ne fogadja. Követelem, hogy minden vagyona elkoboztassék, és szálljon fele rám, a másik fele meg azokra, akiket ebben az országnegyedben az elkobzott jószág megillet. Tudatom ezt annak az országnegyednek a bíróságával, melyre ez a pör tartozik, tudatom ezt fennhangon a Törvényszikláról, és követelem, hogy ezen vádamért Hámund fia Gunnar teljességgel kítaszíttassék.”² (Fehér Gizurr³ beszéde Gunnar kítaszítása ügyében).⁴

Ari fróði (Bölcs) Þorgilsson⁵ (1067–1148) *Íslendingabók* (Az izlandiak könyve)⁶ című műve szerint Izland benépesítése 870 körül kezdődött meg. A telepesek a Norvég Királyság területéről érkeztek, a forrás szerint I. Széphajú (vagy Loncsoshajú) Harald⁷ (872–931) uralkodásának idején. Az uralkodó célja az volt, hogy az addig sok kisebb királyságból álló Norvégiát egyesítse. Erre utalnak az izlandi történelem szempontjából fontos források, a sagák is. Harald törekvéseinek nyomán a vele szembe kerülő törzsfők és családok elhagyták az országot, és Izlandon telepedtek le. Ari Þorgilsson szerint a szigetet 930-ra benépesítették.⁸ Ekkorra már a Brit-szigetek skandináv településeiről is érkeztek telepesek.⁹ A *Landnámabók* (A honfoglalás könyve)¹⁰ 430 település vezetőjét, valamint azok és őseit és leszármazottait sorolja föl. Azonban ezt az Izland korai történetéről szóló forrást csak a 12. században jegyezték le, valószínűleg azzal a céllal, hogy a korabeli földbirtokos családok helyzetét, vagyis legitimitációját biztosítsa.¹¹

¹ A sebesülések fajtáinak kapcsán ld. GRÁGÁS 145. A törvénykönyv megkülönböztet belső sérüléseket (belső vérzés), csontig hatoló vágást, amely a velőig hatolt. Ezeknek a feltételezhetően halálos sebesüléseknek az okozóját kítaszítással sújtották.

² „*Ek lýsi lögmætu frumhlaupi á hönd Gunnari Hámundarsyni um þat, er hann hljóp lögmætu frumhlaupi til Þorgeirs Otkelssonar ok særði hann holundarsári því, er at þen gerðist, en Þorgeirr fekk hana af. Tel ek hann eiga at verða um sök þá sekjan skógarmann, óælan, óferjanda, óráðanda öllum hjargráðum. Tel ek sekt fé hans, hálfí mér, en hálfí fjórðungsmönnum þeim, er sekðarfé eigu at taka eftir hann at lögum. Lýsi ek til fjórðungsdóms þess, er sökin á í at koma at lögum, lýsi ek löglýsing, lýsi ek í heyranða hljóði at Lögbergi. Lýsi ek núl til skónar ok sekundar fulltrar á hönd Gunnari Hámundarsyni.*” NJÁLS SAGA 165.

³ Gizurr hvíti Teitsson, izlandi goði és törzsfő a 10–11. század fordulóján. Fontos szerepet játszott a kereszténység felvételében. Vö: FÖLPERZSELT TANYA 429–430. A saga öt fejezetben, részletesen beszámol Thangbrand térítői munkásságáról és a kereszténység felvételéről ld. 421–432. Ezek a fejezetek azonban későbbi pótlások.

⁴ FÖLPERZSELT TANYA 362.

⁵ A szövegben gyakran előforduló þ, þ betűk ma már csak az izlandi nyelvben élnek, az angol nyelvben előforduló „th” megfelelője, és ez a kiejtése is. Egyéb betűk kiejtése (utóbbi hármat az egyszerűség kedvéért a magyar abc-ben szereplő betűkkel jelöltem): ð = edh, æ = ø, æ = é, å = o.

⁶ Lejegyzését 1122 és 1133 közé teszik. SIGURÐSON 2004. 53.

⁷ *Haraldr Hálfðanarson* vagy *Harald Hárfagre*.

⁸ Izland a kora középkorban, ahogyan napjainkban is, csak a tengerpart mentén volt lakott (kivéve délen). A szigetet a norvég telepeseken kívül már kelta szerzetesek is „felfedezték”, de az új lakosok megjelenésével egy időben elhagyták a szigetet. ROESDAHL 2007. 338–339.

⁹ ROESDAHL 2007. 339.

¹⁰ Körülbelül az Íslendingabókkal egy időben jegyezték le, legkorábbi verziója szerzőjének Ari Þorgilssont tartják. SIGURÐSON 2004. 53.

¹¹ ROESDAHL 2007. 338.

Izland a benépesítést követően még nem tartozott a Norvég Királysághoz. A sziget csak 1262–1264 táján került IV. (Öreg) Hákon¹² (1204–1263) uralma alá, amiről a népgyűlés (*Alþingi*¹³ vagy átírásban: *Althing*)¹⁴ döntött. Ezzel a döntéssel véget ért Izland független időszaka, a *Fjóðveldið*.

Az izlandi társadalom a kora középkorban

Az izlandi társadalom felépítése kapcsán az erős családi és nemzetségi kötelékekről kell beszélnünk. A szigeten nem voltak nagyobb települések, az emberek tanyákon éltek és gazdálkodtak. A tanyákat egy-egy család tartotta kézben. A családon vagy nemzetségen belül az egyes tagok felelősséggel tartoztak egymásért, azaz ha valakinek peres ügye támadt, vagy valakit megöltek, lépni kellett. Egy gyilkosság kapcsán két megoldás kínálkozott: a nemzetség bosszút állt megölt tagjáért a gyilkoson, esetleg annak családtagjain is. De ha békés úton akarták rendezni a konfliktust, vagy egyszerűen nem volt, aki bosszút álljon a gyilkoson, az *Alþingi* elé terjesztették az ügyet.

A kora középkori izlandi társadalommal kapcsolatos elsődleges forrásnak a sagákat tekinthetjük. Az *Íslendingasögur*, azaz a családi, vagy nemzetségi sagák a honfoglalást követő időszakot mutatják be a kereszténység felvételéig (körülbelül 930-tól 1030-ig). Lejegyzésük azonban csak a 12. században kezdődött meg, a kereszténység felvétele után (1000 körül). Az új vallással együtt ugyanis az írásbeliség is megérkezett Izlandra a 10-11. század fordulóján. Annak ellenére, hogy a kereszténység felvételét I. Olaf¹⁵ (995-1000) norvég király szorgalmazta, az *Alþingi* is a változás mellett döntött.¹⁶

A sagák tehát valós személyekről és eseményekről szólnak, bár akadnak pontatlanságok is. Ugyanakkor fontos kihangsúlyozni, hogy az addig szájhagyomány útján fennmaradt történeteket a 12. századi írók a saját elképzeléseik szerint alakíthatták. Annak ellenére tehát, hogy a nemzetségi sagák a kora középkori Izland történelmével kapcsolatos megkerülhetetlen források, kritikával kezelendők.

Jelen tanulmány a források közül a sagákra fekteti a hangsúlyt. Két olyan történet kerül majd bemutatásra, amelynek fő mozgatója, hogy a bűnöst kítaszították. Figyelembe véve az izlandi törvények rendelkezéseit, az ítélet következetességének kérdése fog előtérbe kerülni.

A Grágás¹⁷ keletkezése

Ari Þorgilsson az *Íslendingabók* című műben ír a törvények írásba foglalásáról. Kortársként és törzsfőként 1133-ban szólt arról, hogy az izlandi törvényeket 1117–1118 között jegyezték fel.¹⁸ „a törvényeinket le kell írni egy könyvbe Hafliði Másson¹⁹ házában a követ-

¹² Hákon Hákonarson.

¹³ Az *Alþingi* napjainkban is ezen a néven működik, mint Izland parlamentje. Működését csak egy rövid időre, 1800 és 1845 között függesztették fel dán nyomásra.

¹⁴ Az összejövetel időpontja június volt; ez volt a háziállatok tavaszi összterelésének ideje. A gyűlés 2–3 héti tartott, és a lakosság 10–15 %-a vett rajta részt. A gyűlést a Törvénysziklánál (*Þingvellir*) tartották. A *Alþingi* a legfelsőbb fórum volt, és természetesen léteztek helyi gyűlések is, a *þingek*. Az izlandi törvényhozás négy égtájankénti országgrézre lett felosztva, miután az egy, központi „bíróság” nem volt elégséges. A gyér lakosság ugyanis túl nagy területen élt. Az új negyedek (*ffjördung*) új törvényhozási központokat hoztak létre. A népgyűlés legfontosabb feladata a peres ügyek tárgyalása volt, de itt választották meg a *goði-kat*, esküdteket, és hirdették ki az új törvényeket. Vö: Bernáth István jegyzetei, HIT 42, 171.

¹⁵ Olaf Tryggvason.

¹⁶ GYÖNKI 2013. 49.

¹⁷ Az angol szakirodalomban Grey Goose Laws néven fordul elő. Elnevezésének jelentése: szürke lúd. Az elnevezéssel kapcsolatban különböző teóriák léteznek. Az egyik szerint a törvényeket lúdtollal jegyezték le, a törvénykönyvet pedig lúdbőrbe kötötték, egy másik szerint úgy tartották, hogy a lúd minden madárnál tovább él, így a törvények is sokáig fognak fennmaradni.

¹⁸ KJARTANSSON 2009. 92.

kező télen [ti. 1117] Hafliði, Bergþórr,²⁰ valamint hasonlóképpen a feladatra kijelölt többi bölcs férfi szavai után, az ő irányításukkal. Új rendelkezéseket vezethettek be a törvénybe minden esetben, amikor ezek jobbnak tűntek, mint a régiek. Ezeket fel kell mondani a következő nyáron [ti. 1118] a törvényhozó tanácsban és meg kell tartani azokat, amelyeket az emberek többsége nem ellenez. Ez megtörtént, ennek nyomán a papok az emberöléssel kapcsolatos eljárást és más dolgokat a törvényekben leírták és felmondták a Törvényhozó Tanácsban a következő nyáron.²¹

A feljegyzéssel kapcsolatban újabb kérdéseket fogalmaztak meg a történészek. Egyes vélemények szerint a törvényeket már korábban is lejegyezték rúnákkal.²² A törvények írásba foglalása, és törvénykönyvbe való gyűjtése megtörtént ugyan, ennek ellenére különböző változatok ismertek a mai napig. A *Grágás* külön rendelkezett arról, mi a teendő, ha a törvénykönyvnek két különböző változata kerül elő: „Előírjuk továbbá, hogy ebben az országban, ami a [törvény] könyvekben található, az a törvény. És ha a könyvek különböznek, akkor a püspökök könyvében található [törvényt] kell elfogadni. Ha az ő könyveik szintén különböznek, akkor az érvényes, amely hosszabb terjedelemben mondja el az eset kimenetelét. De ha egyforma hosszúságban, de mindkettő a maga változatában mondja el, akkor a Skálaholtban²³ lévő érvényes. Abban a könyvben, amelyet Hafliði készített, mindent el kell fogadni, hacsak nem változtatták azóta [ti. azt a törvényt, amelyik az ügy megoldását hivatott szolgálni]”²⁴

A fenti szövegekben említett Hafliði Mászon jó kapcsolatot ápolt az egyházzal. Ezzel a törvénnyel a hatalom a törvénytől²⁵ a püspökök kezébe került. A törvénytől szerepe fokozatosan csökkent, míg végül a cím birtoklása a 12–13. században két család rivalizálásának része lett.²⁶

Napjainkra a *Grágásnak* két változata maradt fent. Az egyik, a *Codex Regius* vagy *Konungsbók*²⁷ keletkezését 1260-ra tesszük, a másik, a *Stadarholsbók* valamivel későbbi, 1280 körül készülhetett. Stefán Karlsson szerint mindkét törvénykönyv nagyobb részét ugyanaz az ember írhatta. Habár a két változat eltér egymástól, a történészek úgy vélik, hogy forrásuk ugyanaz a szöveg volt, vagyis Hafliði Mászon könyve.²⁸

¹⁹ Befolyásos törzsfő Izland északnyugati részéről, akit a *lögretta*, a törvényhozó gyűlés hatalmazott fel a törvények összeírására. BYOCK 2001. 310., 329.

²⁰ Bergþor Hrafnsson, 1117–1122-ig izlandi törvénytől. BYOCK 2001. 355.

²¹ „Et fyrsta sumar, es Bergþórr sagði lög upp, vas nýmæli þat gort, at lög ór skyldi skrifa á bók at Hafliða Mássonar ok vetrinn eptir at sögu ok umbráði þeira Bergþórs ok annarra spakra manna, þeira es til þess váru teknir. Skyldu þeir gorva nýmæli þau öll í lögum, es þeim litisk þau betri en en fornu lög. Skyldi þau segja upp et næsta sumar eptir í lögrettu ok þau öll halda, es enn meiri hlutr manna mælti þá cigi gegn. En þat varð at framfara, at þá vas skrifaðr Vigslóði ok margt annat í lögum ok sagt upp í lögrettu af kennimönnum ok sumarit eptir.” ÍSLENDINGABÓK 23–24.

²² SIGURÐSON 2004. 56.

²³ Izland két püspöksége Skálaholtban (11. századtól) és Hólarban volt (alapításának éve: 1106). ROESDAHL 2007. 341.

²⁴ „Þat er oc at þat scolo lög vera alanðe her sem áscrám standa. En ef scrár scilr á oc scal þat hafa er stendr a scröm þeim er byscopar eigo. Nu scilr en þeirra scrár á. þa scal su hafa sitt mal er lengra segir þeim orðom er male scripta með monnom. En ef þær segja iafn langt oc þo sitt hvar. þa scal su hafasit mal er íscalaholti er. Þat scal alt hafa er finz a scrö þeirre er hafliðe let gera nema þocat se sþan en þat eitt a fanara lög manna fyrir sögn er eigi mæli þui i gegn. oc hafa þat alt er hitzug leifir eða glegra er.” GRÁGÁS 213.

²⁵ A népgyűlés vezetője a törvénytől volt. (Izlandon: *lögsgumaðr*, Norvégiában és Svédországban: *lögmaðr* / *lögsgaga*, illetve *laghmaþer* / *laughsgaga*). A *lögsgumaðr* szó a „sagja lög”, azaz „törvényt mondani” összetételből ered. KJARTANSSON 2009. 92.

²⁶ A Haukðeili és a Sturlungar család felváltva adta Izland törvénytől. Előbbiek az egyház terjeszkedését támogatták, többek között földet adományoztak a skálaholti püspökségnek. A család több tagja is viselt papi tisztséget, például Gizurr Hallsson, aki 1181–1202-ig volt törvénytől. A fent említett Hafliði Mászon pedig Gizurr nagybátyja volt. SIGURÐSON 2004. 58., 61., 65.

²⁷ Jelen írás a *Codex Regius* felhasználásával készül, a fordítások ellenőrzéséhez pedig annak angol nyelvű változatát használtam.

²⁸ GRÁGÁS 2006. 14.

A kitasztítás

A Grágás törvénykönyv fejezetei²⁹ közül a harmadik, az emberöléssel kapcsolatos fejezet sorolja fel azon tetteket, amelyeket kitasztítással büntethettek.

Az izlandi ítékezésben a kitasztítás a pénzbüntetetés vagy váltságfizetés mellett előforduló legsúlyosabb büntetés. A kitasztítás lényege, hogy gyakorlatilag eltávolítsa a közösségből azt a személyt, aki súlyos bünt követett el. Nem volt ugyanis börtön, amely napjainkban is azt hivatott elősegíteni, hogy a bűnösöket elkülönítse a társadalom többi részétől.

A kitasztításnak két fokozata volt. A három éves kitasztítás (*fförbaugsgarðr*) enyhébb büntetés, hiszen az elítélt (*fförbaugsmaðr*) visszatérhetett hazájába. Ha azonban három éven belül nem hagyta el hazáját, hogy letöltse száműzetését, végleg kitasztították. A teljes vagy végleges kitasztítás (*skóggangr*) gyakorlatilag örökös száműzetést jelentett. Az elítéltet (*skógarmaðr*) senki nem segíthette, nem rejtegethette. Izlandon a törvényhozó tanács (*lögrétta*) dönthetett a kitasztítások ügyében, ahogy az enyhítésről is.³⁰ Ha valakit kétszer is három éves kitasztításra ítélték, az is életfogytiglanit jelentett.³¹

Csak helyi szinten is működött a kitasztítás (*héraðssekt*), amelyet a törvények külön nem említenek. Ez az ítélet csak egy meghatározott területen (*hérað*) volt érvényes.³²

Létezett az ideiglenes kitasztítás intézménye is, mely a gyűjtogatók elleni perben került elő a *Brennu-Njáls saga*-ban. Akit ideiglenesen kitasztítottak, bírságot volt köteles fizetni a bíróságon, és nem bánthatta senki, miközben az ország elhagyására készült.³³

A kitasztítással együtt további büntetések is jártak. A teljes kitasztításra ítélt személy birtokait és vagyonát elkobozhatták és feloszthatták, ahogy azt a fenti idézetben is olvashattuk. A nemzetségi sagák nem tesznek említést a halálbüntetésről. Ennek két oka lehet: ha valaki fegyverrel akart bosszút állni valakin, megtette, ha lehetősége volt rá. Másrészt pedig azok, akiket teljes kitasztítással sújtottak, bárki számára büntetlenül megölhetőek lettek. Az elítélt ezzel törvényen kívülre vált, és kiszolgáltatottá áldozata bosszúálló rokonságának.

Egy kitasztítottat rejtegetni nem volt túl biztonságos. Egyrészt az üldözők könnyen állhattak bosszút rajta is, másrészt pedig a vagyonelkobzást rá is ki lehetett terjeszteni.³⁴

A Grágás rendelkezései

Jelen dolgozat középpontjában a vizsgált két saga okán a gyilkossággal kapcsolatos ítéleteket vizsgálom. A kitasztítás, mint büntetés azonban nem csak ilyen esetekben kerülhet

²⁹ 1. Keresztény törvények.
2. A gyűlés eljárásai.
3. Az emberöléssel kapcsolatos eljárás.
4. A váltságfizetés köreinek listája.
5. A törvénymondó bekezdése.
6. A törvénytanács bekezdése.
7. Örökösök bekezdése.
8. Eltartottak bekezdése.
9. Jegyések bekezdése.
10. Földhöz való jog bekezdése.
11. A birtokbérletről.
12. Keresési bekezdés (tolvajlásról).
13. A közösségi kötelezettségekről.
14. Vegyes paragrafusok.
15. A tizedfizetéséről.

³⁰ BYOCK 2001. 231–232.

³¹ Bernáth István jegyzete nyomán. KGE 526.

³² BYOCK 2001. 232.

³³ Bernáth István jegyzete nyomán. KGE 526.

³⁴ HIT 119.

elő. A Grágás részletesen rendelkezik a különböző testi sértésekkel kapcsolatos büntetésekről, amelyek miatt sok esetben három éves kitisztítás volt az ítélet.³⁵

A gyilkossággal külön paragrafus, a 88. foglalkozik. Különbséget tesznek az emberölés (*víg*) és a gyilkosság (*morð*) között. A gyilkosság titokban elkövetett bűncselekmény,³⁶ az emberölést viszont bejelentették az elkövetés után. Gyilkosságnak minősült az eset, amikor az elkövető elrejtette a holttestet vagy nem jelentette be az emberölést. A büntetés kitisztítás volt.³⁷ Ezután az egyértelmű leírás után egyéb esetek következményeit olvashatjuk, amelyek nem kapcsolódnak szorosan a gyilkossághoz.

Érdekesség, hogy ha a sértett, mielőtt belehalna sérüléseibe, bemutatja sebeit tanúknak, majd a gyilkos ezután bejelenti tettét, a büntetés három éves kitisztítás.³⁸ A gyilkosság bevallása tehát egyértelműen enyhítő körülmény, amelyet figyelembe vettek.

A bosszúállás egy elszenvedett támadásért gyakori eset volt, ahogy arra a sagák is utalnak. Ezen esetek könnyen értelmezhetők újabb támadásnak, ám a törvény itt másképp rendelkezik. Eszerint annak az embernek, aki megsebesült, jogában állt bosszút állnia önmagáért. A törvény ezzel kapcsolatban úgy rendelkezik, hogy akit megsebesítettek, és bemutatta sebeit a népgyűlés színe előtt, jogot formált arra, hogy bosszút álljon. Ha a sebesülést okozó személyt megölte a sértett, vagy annak követője, akkor 24 órán belül jogos volt bosszút állni a gyilkosságért.³⁹ A törvénykönyv magában foglalta a megtorlás lehetőségét is, egy konfliktus elrendezése kapcsán. Ugyanakkor az emberölés ebben az esetben sem marad megtorlás nélkül, és újabb, legális lehetőség kínálkozik a visszavágásra. A konfliktus további áldozatokat követelő láncolatát tehát nem akadályozzák a törvények.

A kitisztítás az izlandi nemzetségi sagákban

Ahogy arról már korábban szó esett, az Izlandi nemzetségi sagák cselekményének fő mozgatórugója a konfliktushelyzetek leírása családok, vagy személyek között. A történetek alapján két megoldási lehetőség látható: az áldozatért bosszút áll valamely családtag, vagy barát, illetve, hogy az ügyet az *Alþingi* elé vitték.

A sagák a konfliktusok megoldásánál (vagy más nézőpontból, folytatásánál) inkább a bosszú esetében írnak részletesen az eseményekről. A gyilkosság és egyéb testi sértések büntetése ismert kellett, hogy legyen a sagák írói számára is, mivel lejegyzésük közel egy időben történt. A sagák a jogi procedúrákat változó részletességgel taglalják.⁴⁰

Meglepően apró dolgokért – például egy perben vétett figyelmetlen hiba miatt is – már lehetett kitisztítást kérni a bíraktól.⁴¹ Azonban egy gyilkosság büntetése nem feltétlenül kitisztítás, ha a veszteséget szenvedett nemzetség elfogadta a váltságot.⁴²

³⁵ Például vágás, szúrás, ütés, mint testi sértés, de ide sorolható egy személy meglövése, megdobása is. Teljes kitisztítással büntethető a fojtogatás, leütés. Vö. GRÁGÁS 144. A sebzés vétségét lentebb a törvénykönyvben szintén teljes kitisztítással büntették, bár a részleteket nem tárgyalják. Vö. GRÁGÁS 145.

³⁶ MILLER 1983. 159.

³⁷ GRÁGÁS 155.

³⁸ GRÁGÁS 155.

³⁹ GRÁGÁS. 147.

⁴⁰ A sagák közül érdemes kiemelni a *Njáls sagát*, amelyben a részletes vádbeszéd, és a váltságfizetés kapcsán meghatározott összegek is olvashatóak. A részletes leírás oka talán az lehet, hogy a címszereplő Njál (a magyar fordításban: Njautl) fontos szerepet töltött be a népgyűlésben, mint törzsfő. A saga írója azonban abban téved, hogy Njál ötletének véli az ún. ötödik bíróság felállítását, amely a végső döntést volt hivatott kihirdetni, ha a többi négy bíróság nem tudott dönteni egy ügyben. Vö. FÖLPERZSELT TANYA, és Bernáth István jegyzetei.

⁴¹ Ld. *Bandamanna saga*. Magyarra fordította Bernáth István, Ófeigr története címen jelent meg. HIT 153–200.

⁴² Néhány hasonló példa skandináv területről: a kitisztáshoz hasonló büntetés szintén jelen van a dán Eidsivathing törvényekben. A Grágáshoz hasonló részletességgel ír az emberölés vétségéről a svéd területen használt régebbi Västgötland törvények. FOOTE 1970. 379., 382.

A kitzasztás témaköre két sagának is fő mozgatója: egyik a *Hrafnkels saga Freysgoða*, másik a *Gisla saga Súrssonar*. Mindkét sagában gyilkosság kapcsán kerül elő a kitzasztás büntetése.

Hrafnkell története - *Hrafnkels saga freysgoða*

Hrafnkell története a 900-as évek elején játszódik. Ebben az időszakban Izland még pogány volt. A történet középpontjában Hrafnkell goði, Frey papja áll.⁴³ Hrafnkell megölte pásztorát, Einarrt, mert az ráült az isten szent lovára. A fiú apja, Þorbjörn nem gondolhatott bosszúra, de váltságot sem remélhetett a fennhéjázó Hrafnkelltől. Þorbjörn és rokona, Sámrr azonban egy pör során összegyűjtötte a goði ellenlbasait, és elérte, hogy kitzasztásák.

„*Úgy gondolta (ti. Hrafnkell), hogy széikergeti ezeket a kis embereket, akik ellene pört indítottak, és az volt a szándéka, hogy ráront a Sámrr vádját tárgyaló bíróságra, és ezzel kényszeríti Sámrrt a per feladására. Csakhogy ez már semmiképpen nem állhatott módjában. Akkora tömeg ember fordult vele szembe, hogy Hrafnkell még közelébe sem jutott a bíráknak. A nagy túlerő annyira kiszorította, hogy még vádlóinak hangja sem ért el füléhez. Így aztán bajosan tudta volna előadni védekezését. Közben pedig Sámrr teljes egészében végbevitte a vád bizonyítását, míg végül is a népgyűlés Hrafnkellt kitzasztásra ítélte.*”⁴⁴

A szövegből nem derül ki, hogy három éves, vagy teljes kitzasztás az ítélet, de egy biztos: Hrafnkell nem vett tudomást az ítéletről.

Az események azonban tovább folytatódtak: Sámrr embereivel rajta ütött Hrafnkell tanyáján, háza népét fogságba ejtette. A tanyától egy nyíllövésnyire kihirdették a vagyonekobbzást, de Hrafnkell életét meghagyták. Ezzel az eseménnyel visszautalnék egy előbbi gondolatra, miszerint nem tisztázott, hogy Hrafnkellt a kitzasztás mely változata érintette. A vagyonekobbzás a teljes kitzasztással együtt járó büntetés volt,⁴⁵ így valószínűleg ez volt az ítélet az ügyben.

Jelen esetben a kitzasztás ítélete kevésbé volt súlyos. Hrafnkell ugyan kiforgatták vagyonából, és új életet kellett kezdenie, de nem ölték meg, mert még mindig tartottak vélt vagy valós tekintélyétől és hatalmától. Éppen ezért volt lehetősége a visszavágásra, és évek múlva hasonló módon üldözöte el Sámrrt egykori birtokáról, ahogy annak idején őt magát. A két fél ezután békésen élt, további atrocitásra nem került sor. Hrafnkell esete azonban a kivételesek közé tartozik.

Gisli története - *Gisla saga Súrssonar*

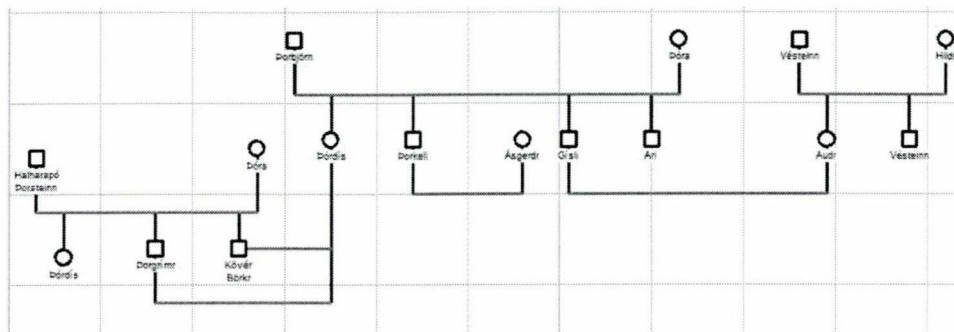
Gisli története a 940-980-as évek közé tehető. A bonyolultan fonódó történet szereplői mind valamilyen kapcsolatban állnak egymással, amelyet az 1. ábrán láthatunk. A történet alapjául szolgáló konfliktus Audr és Ásgerd beszélgetésével indul. Audr bátyja, Vésteinn állítólag szeretője volt Ásgerdnek. Ezt hallván a nő férje, Þorkell felbuzdította sógorát, Þorgirret, hogy ölje meg az állítólagos csábítót. Mivel a gyilkos fegyvert Gisli húzta ki Vésteinn testéből, neki kellett bosszút állnia, ami meg is történt.

⁴³ Jelentősebb vagy tehetősebb családok (*häuðingi*) fejei. KGE 579.

Ugyan a *goði* papi funkciót is ellátták, de Izlandon ez fokozatosan háttérbe szorult. Jelentős befolyás gyakorolhattak egy-egy Alþingi előtt tárgyaló ügyre. Erre akad példa a sagák között: Bandamanna saga, Hrafnkels saga freysgoða. Goði csak férfi lehetett, de tiszttségét nő is birtokolhatta. Vö. CLOVER 1993. 4.

⁴⁴ HRAFNKELL 1973. 51. „*Hafði hann þat í hug sér at leida smámonnum at sækja mál á hendr honum. Ætlaði hann at hleypa upp dóminum fyrir Sámi ok hrekja hann af málinu. En þess var nú eigi kostr. Þar var fyrir sá mannþjóði, at Hrafnkell komsk hvergi nærer. Var honum þrongt frá í brottu með miklu ofríki, svá at hann náði eigi at heyra mál þeira, er han sóttu. Var honum því óhægt at færa lögvern fram fyrir sik. En Sámrr sótti málit til fullra laga, till þess er Hrafnkell var alsekr á þessu þingi.*” HRAFNKELS 117.

⁴⁵ HIT 54–55.

1. ábra: A Gísla saga Súrssonar főbb szereplőinek családi kötelékei.

Gísli ezzel a tettével szembe került nővérével, Þórdíssal, és Þorkellel sem segítette őt a törvényhozás előtt.

„Legközelebb az történt, hogy Gísli elüzent a három sógorának, Helginek, Sigurdrnek és Vestgeirnek: menjenek el a gyűlésbe, és ajánljanak fel váltságdíjat a nevében, nehogy még kitaszítsák.”⁴⁶

Gíslit kitaszították, és valóságos hajtóvadászatot indítottak ellene. Életének hátralévő részét Izlandon töltötte, de folyamatosan menekülnie kellett. Az évek alatt sokan rejtegették őt, ami – ahogy arra már korábban utaltunk – nem volt veszélytelen. Birtokait nem kobozták el, bár a teljes kitasztás miatt erre lett volna lehetőség. Életének utolsó éveit is itt töltötte, míg végül rajtaütött nővére új férje, Kövér Börkr embereivel, és megölték. A bosszú tehát végre lett hajtva, és Börkr nem volt felelősségre vonható. Gísli gyilkosain később Vésteinn fiai álltak bosszút. Érdekeség, hogy Gísli közel húsz évet töltött el kitasztottságban – ez a saga-irodalom második leghosszabb törvényenkívülsége.

Összegzés

A fent bemutatott két példa alapján azt láthatjuk, hogy a kitasztás büntetése egyaránt sújthatott mindenkit, függetlenül társadalmi rangjától. Ugyanakkor korántsem elhanyagolható tényező az elkövető és az áldozat személyének vizsgálata. Első példánkban a két ember között igen nagy társadalmi szakadék volt, bár mindketten szabad emberek voltak. A második esetben viszont két egyenrangú emberről van szó. A tekintély és hatalom minden korban védelmet biztosíthat. A kitasztást, mint büntetést tehát tekinthetjük mindenkire vonatkozóznak, de a következmények semmiképpen sem ugyanazok. Ez azonban nem az ítékezés hibája, hanem következmények szabályozatlansága. A kitasztás ugyanis a halálos ítélettel egyenértékű büntetés, de ugyanakkor benne rejlik a lehetőség, hogy az elítélt új életet kezdhessen. Ne feledjük: az Izlandot benépesítő első telepések között sok ilyen törvényen kívüli ember akadt, aki például a mai Norvégia területéről érkezett.⁴⁷

⁴⁶ GÍSLI 1973. 117. „Þat er nú þessu næst, at Gísli gerir orð mágum sínum, Helga ok Sigurði of Vestgeiri, at þeir fari til þings ok bjóði sætt fyrir hann, at hann yrði eigi sekr.” GÍSLA 67.

⁴⁷ Grönland felfedezője, Erik Þorvaldsson azaz Vörös Erik is éppen ilyen Izlandról három évre kitasztított férfi volt – apját pedig gyilkosságért tasztították ki Norvégiában.

BIBLIOGRÁFIA

- GÍSLA Gísla saga súrsonnar. In: *Vestfirðinga sǫgur*. Szerk: ÞÓRÓLFSSON, Björn K–Guðni JÓNSSON. Reykjavík, 1943. 1–118.
- GÍSLI 1973. Gíslí története. In: *Három izlandi történet*. Szerk.: SZABÓ Ferenc. Budapest, 1973. 69–152.
- HIT *Három izlandi történet*. Szerk.: SZABÓ Ferenc. Budapest, 1973.
- HRAFNKELS Hrafnkels saga freysgoða. In: *Austfirðinga sǫgur*. Szerk.: JÓHANESSON, Jón. Reykjavík, 1950. 93–133.
- HRAFNKELL 1973. *Hrafnkell története*. In: *Három izlandi történet*. Szerk.: SZABÓ Ferenc. Budapest, 1973. 29–68.
- ÍSLENDINGABÓK Íslendingabók. In: *Íslendingabók, Landnámabók*. Szerk.: BENEDIKTSSON, Jakob. Reykjavík. 1968. 1–28.
- NJÁLS SAGA *Njáls saga*. In: Íslendinga Sögur. Ellefta Bindí. Rangæinga Sögur. Szerk.: JÓNSSON, Guðni. Íslendingasagnaútgáfan, Reykjavík, 1947. 1–434.
- FÖLPERZSELT TANYA *A fölperzseli tanya*. In: *Kopasz Grim fia Egill, A fölperzseli tanya*. Budapest, 1995.
- GRÁGÁS FINSÉN, Vilhjámur (szerk.): *Grágás - Konungsbók*. Odense, 1974.
- GRÁGÁS 2006. BESASSON, Haldur-Robert J. GLENDING: *Laws of Early Iceland: Grágás I*. Winnipeg, 2006.
- KGE *Kopasz Grim fia Egill, A fölperzseli tanya*. Budapest, 1995.
- BYOCK 2001. BYOCK, Jesse: *Viking Age Iceland*. London, 2001.
- CLOVER 1993. CLOVER, Carol J.: *Regardless of Sex: Men, Women and Power in Early Northern Europe*. *Representations* 44 (1993).
- FOOTE 1970. FOOTE, Peter–David M. WILSON: *The Viking Achievement: The Society and Culture of Early Medieval Scandinavia*. London, 1970.
- GYÖNKI 2013. GYÖNKI Viktória: Emberölés esetén fizetendő váltság a Grágásban. A korai izlandi igazságszolgáltatási gyakorlat. In: *Micae Mediaevales III. – Fiatal történészek dolgozatai Magyarországról és Európáról*. Szerk.: GÁL Judit–PÉTERFI Bence–VADAS András–KRANZIERITZ Károly. Budapest, 2013. 45–63.
- KJARTANSSON 2009. KJARTANSSON, Helgi Skúli: Law Recital According to Old Icelandic Law: Written Evidence of Oral Transmission? *Scripta Islandica* (2009:60) 89–104.
- MILLER 1983. MILLER, William Ian: Choosing the Avenger: Some Aspects of the Bloodfeud in Medieval Iceland and England. *Law and History Review* (1983:2) 159–204.
- ROESDAHL 2007. ROESDAHL, ElseE: *A vikingek*. Budapest, 2007.
- SIGURÐSSON 2004. SIGURÐSSON, Gíslí: *The Medieval Icelandic Saga and Oral Tradition: A Discourse on Method*. Cambridge-London, 2004.

GYÖNKY, VIKTÓRIA

**'Crime and Punishment' - The Destiny of Two Outlaws in the 10th-
century Iceland**

The Icelandic society functioned according to strict rules right after the settlement in Iceland. The men who broke the laws could get the most serious punishment and become outlaws. However, the consequences of being an outlaw were not always the same. I would like to give an insight by presenting the lives of two Icelandic men in the 10th century who were both outlawed for committing murder.